

hierdoor betekenis. Het essay 'De beslotenheid geopend' (Gerrie Andela, 204-213) zet dit klassieke uitgangspunt fraai in het moderne daglicht; de lezer krijgt hier zicht op de ontwikkeling van de landschappelijke (her)inrichting van bestaande en nieuwe locaties voor psychiatrische zorg.

Veel psychiatrische ziekenhuizen, die de afgelopen decennia de status van (rijks)monument verkregen, zagen of zien zich nog steeds geplaagd voor de uitdaging, enerzijds het monumentale karakter van het gebouw te behouden en anderzijds de gebruiks- en werkruimten, de woon- en zorgfuncties te actualiseren in de geest van de zich steeds vernieuwende inzichten betreffende wonen en verzorgen.

Het essay 'Van gevangenschok naar hotelsuite' (Cor Wagenaar en Noor Mens, 162-167) beschrijft de veranderende inzichten met betrekking tot de inrichtingseisen. Het uniforme, zake-lijk anonieme interieur van cellen of slaapzalen wordt vervuld voor de eigen, persoonlijk ingerichte woon-slaapkamers, met een eigen deur en een eigen sleutel. De oude verpleeginrichtingen met een kloosterlijk karakter, de nieuwste woonvormen met gedurfde architectuur die op IJburg of in Almere mensen tot omkijken zouden dwingen, dit boek beschrijft het allemaal. Het is royaal geïllustreerd met fraaie foto's van instellingen en afdrucken van oorspronkelijke (bouw)tekeningen. Slechts 24 pagina's van de 335 bevatten alleen tekst. Tal van (voor)ontwerpen, losse schetsen, tuinplattegronden en -inrichtingen dragen bij tot verbeelding. De relatie tussen de hoeveelheid tekst en afbeeldingen is voorbeeldig. Visueel is er veel te genieten en het boek leidt de lezer langs veel psychiatrische instellingen in Nederland.

Noor Mens heeft, in samenwerking met anderen, dus een mooi boek gemaakt! De uitgave *De architectuur van het psychiatrisch ziekenhuis* is véél meer dan een verhandeling over de ontwikkelingsgeschiedenis van de gestileerde woon- en leefomgeving van een psychiatrische patiënt. En hoewel Mens in het voorwoord aangeeft dat de wetenschappelijke pretenties bescheiden zijn en er slechts hoofdlijnen beschreven worden, is de term standaardwerk niet misplaatst.

W. G. van Dijk

J. M. A. Maenen, *De invoering van het metrieke stelsel in Nederland tussen 1793 en 1880. Aspecten van een beschavingsproces* (Dissertatie Nijmegen 2002; [han.maenen@wanadoo.nl], 2002, viii + 309 blz., ISBN 90 9016218 6).

J. M. A. Maenen heeft voor zijn proefschrift het zeer interessante onderwerp van de invoering van het metrieke stelsel in Nederland gekozen. Tegenwoordig vinden wij het werken met het metrieke stelsel vanzelfsprekend. We kunnen ons eigenlijk niet meer indenken dat we niet in meters en kilo's zouden meten en wegen en dat we ons, als we zouden verhuizen van Groningen naar Amsterdam, een ander systeem van gewichten en maten eigen zouden moeten maken dan in Groningen werd gebruikt. En als we dan uiteindelijk aan de nieuwe gewichten waren gewend en daarna van beroep veranderden, bijvoorbeeld door apotheker te worden, dan moesten we wat gewichten betreft weer helemaal opnieuw beginnen. Wat een zegen dat deze toestand is opgeheven!

Maenen laat overtuigend het moeizame van de introductie van het metrieke stelsel zien. Nadat men in dit boek gelezen heeft over de tegenwerking en tegenzin waarmee de invoering van het metrieke stelsel in Nederland gepaard is gegaan, dan kan het verbazend worden genoemd dat het uiteindelijk toch gelukt is. Het is dan ineens heel begrijpelijk dat ze in Engeland en

Amerika aan hun 'inch' en 'pound' vast zijn blijven houden en het is niet langer beschamend om stiekem euro-bedragen om te rekenen naar bedragen in guldens.

Het boek behandelt de betekenis van de oude maten en gewichten. Voor de dagelijkse en lokale praktijk voldeden die uitstekend. Ze hadden slechts een lokale geldigheid, maar dat was geen probleem, want het leven en werken van mensen speelde zich op lokaal niveau af. Ze waren ontstaan in de lokale praktijk en voldeden aan lokale behoeften. Uiteraard werd soms in bepaalde gebieden wel eens de behoefte tot unificatie gevoeld en zijn er ook wel meer en minder succesvolle pogingen op dat gebied ondernomen, maar een landelijke unificatie was een brug te ver. In een ontwerpgrondwet in 1797 werd bepaald dat in de gehele republiek er eenheid van maat en gewicht moest zijn, maar dat er in de wet in 1816 voor het metrieke stelsel zou worden gekozen, stond toen nog niet vast.

Het metrieke stelsel is uit Frankrijk afkomstig en door de Frans-Bataafse tijd in Nederland bekend geworden. De Amsterdamse hoogleraar wis- en natuurkunde J. H. van Swinden, die betrokken was bij de pogingen in Frankrijk om een decimaal metrieke stelsel te ontwerpen en te propageren, heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld. Het is daarbij interessant om te weten dat de meter geen enkel verband had met de dagelijkse praktijk; het is door wetenschappers en beleidsmakers ontworpen en is afgeleid van de omtrek van de aarde. Het was daardoor voor vrijwel iedereen even nieuw. De keuze voor de meter werd gedaan na de val van het Ancien Régime en werd daardoor nog lange tijd met de Franse Revolutie geassocieerd. Dat leverde later veel weerstand op. Het is in Nederland aan de invloed van de reeds genoemde Van Swinden te danken dat de introductie van het metrieke stelsel niet op deze associatie met de Franse Revolutie is vastgelopen. In 1816 was Nederland zelfs het eerste land dat dit stelsel bij wet verplicht stelde; eerder nog dan Frankrijk zelf.

De invoering van het metrieke stelsel betekende dat men in de dagelijkse praktijk van meten en wegen de nieuwe gewichten en lengtematen tot zijn beschikking moest hebben. Die moesten op eigen kosten worden aangeschaft. Het is voor te stellen dat men niet stond te trappelen om aan de wet te voldoen. De schrijver voert vele voorbeelden aan van kooplieden, winkeliers en handelaren bij wie nog de oude maten en gewichten werden aangetroffen. 'Het is speelgoed voor de kinderen, ik gebruik ze niet,' zo verdedigden sommigen zich. Anderen zeiden dat ze gedwongen waren om de oude maten en gewichten te gebruiken, want de klanten vroegen erom. Anders zouden die naar de concurrent gaan die nog wel bereid was om ze op de oude, vertrouwde manier te helpen.

Verdere consequenties van de invoering van het metrieke stelsel waren dat het ijkwezen op landelijke leest moest worden geschoeid en dat het onderwijs voor de acceptatie van het metrieke stelsel moest worden ingezet. In beide sectoren verliep het niet allemaal even gladjes. Het viel bijvoorbeeld niet mee om de onderwijzers voor het metrieke stelsel te motiveren. En als ze dat wel waren, was het niet zonder meer duidelijk hoe ze het metrieke stelsel moesten doceren. Uiteindelijk heeft het de gehele negentiende eeuw geduurd voor het nieuwe systeem was geaccepteerd en in sommige gevallen duurde het nog veel langer. Een voorbeeld van een niet-metrieke maat is de 'paardekracht', die nog steeds bekend is.

Het boek van Maenen is rijk aan materiaal. Dit blijkt zowel uit de hoofdtekst als uit de bijlagen. Het is indrukwekkend hoeveel relevant archiefmateriaal hij heeft weten te traceren. Hij heeft daardoor een behoorlijk complete behandeling van de invoering van het metrieke stelsel in Nederland weten te geven en er is nog materiaal om op dit onderwerp verder te gaan. Ik had echter moeite een heldere lijn te ontdekken. Ook werd mij de toepasselijkheid van bepaalde theorieën niet altijd duidelijk, zoals die over het beschavingsoffensief van Frijhoff. Het lijkt mij niet dat de strijd om de invoering van het metrieke stelsel als een strijd van een bovenlaag

tegen een onderlaag kan worden getypeerd. Hiermee wil ik trouwens niet zeggen dat ik vind dat theorieën nooit bruikbaar zijn en daarom maar uit de geschiedschrijving moeten worden weggelaten. Integendeel, theoretische verhandelingen maken een historische studie vaak interessanter en geven het een meerwaarde.

Samenvattend, het geschrift is een aanwinst voor de Nederlandse geschiedschrijving, in het bijzonder omdat er veel instaat dat nog niet eerder was behandeld. Het laat zien, waarom het metrieke stelsel, hoewel de acceptatie daarvan vele ups en downs heeft gekend, toch uiteindelijk de vanzelfsprekende standaard is geworden.

Ida H. Stamhuis

A. H. Huussen jr., *Hemmo Dijkema 1799-1853. Gronings agronoom en Ruslandreiziger* (Groninger historische reeks XX; Assen: Van Gorcum, 2001, 263 blz., f17,92, ISBN 90 232 3669 6).

De Groninger hoogleraar A. H. Huussen jr. schreef voor de mede door hemzelf geredigeerde Groninger historische reeks een biografie van de Groninger Hemmo Dijkema. Wat het leven van Dijkema van belang maakt zijn zijn landbouwkundige publicaties en zijn verslagen over een reis door Rusland. Over de eerste dertig jaar van zijn leven en over zijn persoonlijk leven is evenwel weinig bekend. Uit wat bekend is, komt hooguit het beeld naar voren van een eenzame vrijgezel. Door gebrek aan bronnen zoals een persoonlijk archief, was Huussen dus gedwongen deze biografie voor een belangrijk deel op Dijkema's publicaties te baseren.

De boerenzoon Dijkema groeide op in het Noord-Groningse Rasquert. Op zijn dertigste jaar nog ging hij theologie studeren in Groningen en na zijn afstuderen was hij enkele jaren hulp-predikant in het kleine Stitswerd, eveneens in Groningen. Er was echter een overschot aan dominees en hij kon nergens een definitieve benoeming krijgen. Gebrekkige loopbaanvooruitzichten en persoonlijke tegenspoed waren daarom waarschijnlijk redenen voor Dijkema om in het buitenland zijn geluk te beproeven: in 1840 ging hij via Scandinavië en Estland naar St. Petersburg. Hij maakte uitgebreide tochten door Rusland en in 1842 keerde hij vanuit Odessa terug naar Nederland. Tevergeefs had hij in Rusland werk proberen te vinden als leraar of als rentmeester op een landgoed.

Voor zijn Ruslandreis was Dijkema al actief als publicist in de landbouwkunde. Hij had een prijswinnende verhandeling geschreven over de vlasteelt. Een zekere bekendheid verwierf hij echter met zijn in drie delen gepubliceerde verslag van zijn reis door Rusland (het derde deel verscheen in 1853). In Nederland was er tot dan toe weinig gepubliceerd over Rusland. In het reisverslag is veel aandacht voor opvoeding, onderwijs, het geloof, de landbouw en het zogeheten volkskarakter van de mensen. Het meest bijzondere van Dijkema was dat hij contact legde met boeren en arbeiders om hun taal en gebruiken te leren kennen. Moraliserend sprak hij zich uit tegen drankmisbruik, gokken, bijgeloof, corruptie en lijfstraffen van lijfeigenen. Dijkema geloofde dat de economische en maatschappelijke toestand zou kunnen verbeteren door goede opvoeding en scholing.

Dijkema ging na zijn reis verder met zijn landbouwkundige publicaties, onder andere in almanakken over de landbouw. Hij wilde kennis verspreiden en zo bijdragen tot meer beschaving en welstand onder de boeren. Zo schreef hij onder meer artikelen over verschillende manieren van ploegen, bemesting, aardappelteelt en nieuwe methoden van ontginning. Het bekendste werd hij met een groot werk over de geschiedenis van de landbouw in de provincie